

УДК 338.48

Нохріна Л. А.

к.т.н., доцент,

*Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова***ТУРИЗМ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

В статті досліджено туризм в контексті досягнення глобальних цілей сталого розвитку в сферах економічного зростання, раціонального споживання та виробництва, збереження природних ресурсів. Проаналізовано потенціал індустрії туризму для забезпечення сталого розвитку громад і країн, в яких вона функціонує; визначено тенденції. Окреслено моделі сталого виробництва і споживання у контексті сталого розвитку туризму. Акцентовано складність забезпечення довгострокової економічної ефективності сфери туризму в рамках чистого екологічного середовища та нормальних соціальних умов.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, економічне зростання, раціональне споживання та виробництво, збереження природних ресурсів, потенціал індустрії туризму, економічна ефективність сфери туризму.

В серпні 2015 р. завершено дворічні переговори щодо порядку денного в сфері глобального розвитку на період після 2015 р. В результаті конструктивного діалогу 193 члени ООН досягли консенсусу й окреслили вектори міжнародного співробітництва та механізми реагування на нові виклики. Глобальні цілі сталого розвитку (ЦСР), розроблені робочою групою відкритого складу Генеральної Асамблеї ООН, прийнято на Всесвітньому Саміті ООН зі сталого розвитку (25-27 вересня 2015 р.). Комплекс глобальних пріоритетів охоплює 17 універсальних цілей сталого розвитку, є єдиним і неподільним та визначає поступ взаємодії до 2030 р. ЦСР орієнтовані на гармонізацію економічних, соціальних та екологічних аспектів, узгоджені із цілями Декларації тисячоліття й спрямовані на завершення роботи з їхньої реалізації [3].

Постановка проблеми. 28 вересня 2015 р. ЮНВТО офіційно підтвердила готовність провадження активної роботи з метою реалізації цілей сталого розвитку [4], оскільки туризм сьогодні – це найбільш динамічний сектор, який має сприяти

досягненню глобальних міжнародних цілеустановок. Детермінантами активізації дій щодо реалізації цілей сталого розвитку є просування політик і бізнес-стратегій, що забезпечують тотальний моніторинг задля мінімізації негативних впливів та максимізації позитивних аспектів розвитку туризму [4].

В контексті активізації туристської діяльності, варто підкреслити значущість і актуальність питань щодо всеосяжного зростання економіки та скорочення масштабів бідності, нагальності формування моделей раціонального споживання та виробництва, ефективного управління ресурсами, що обумовлює мету дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади сталого розвитку туризму докладно аналізуються в працях зарубіжних та українських вчених, акцентуючи при цьому різні аспекти. Характерною рисою одних досліджень є детальний аналіз термінів, дефініцій, засад та принципів сталого розвитку туризму (Г. Карпова, Є. Максарова, І. Петрасов, Т. Ткаченко, О. Шимова та ін.). Деякі фахівці підкреслюють інноваційні аспекти сталого туризму (С. Новіков, Г. Михайліченко та ін.), інші – досліджують впливи сталого розвитку туризму на соціальні процеси (І. Пономарьова, А. Малафій та ін.). Деякі дослідження, враховуючи природу туристського сектора, акцентовані на екологічних збитках (О. Балацький, В. Кружалін, А. Мірчев, В. Новіков, Т. Тамбовцева та ін.).

Таким чином, незважаючи на значну кількість публікацій, туризм, як універсальний інструмент досягнення цілей сталого розвитку, до теперішнього часу є недостатньо акцентований. Проте, включення туризму в глобальні цілі сталого розвитку, зумовлює дослідження саме в цій площині, що підкреслює актуальність статті та визначає її цілі та задачі.

Формування цілей статті. Виходячи з наведеного, метою статті є туризм в контексті досягнення глобальних цілей сталого розвитку в сферах економічного зростання та створення робочих місць, сталого споживання та виробництва, збереження природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Цілі сталого розвитку – це універсальний план дій задля процвітання всіх людей і країн планети, який вимагає участі всіх заінтересованих сторін на основі партнерських взаємозв'язків. Туризм включений в ЦСР в якості цільового показника цілей 8, 12 і 14 [3].

Ціль 8 «цільовий показник 8.9» спрямований на сприяння «неухильному, всеохватному і сталому економічному зростанню, повній та продуктивній зайнятості й гідній роботі для всіх». Дії щодо досягнення передбачають до 2030 р. «розробку й

реалізацію стратегій заохочення сталого туризму; сприяння створенню робочих місць, розвитку місцевих культур та виробництву місцевої продукції».

Ціль 12 «цільовий показник 12.b» спрямований на «забезпечення раціональних моделей споживання і виробництва». Дії щодо досягнення передбачають «розробку й впровадження механізмів для моніторингу впливів поступу на сталий туризм, що забезпечує робочі місця, сприяє розвитку місцевих культур та виробництву місцевої продукції».

Ціль 14 «цільовий показник 14.7» спрямований на «збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку». Дії щодо досягнення передбачають «збільшення до 2030 р. економічних вигід від сталого використання морських ресурсів, у тому числі за рахунок раціонального управління туризмом».

Крім того, ціль 15 передбачає «захист, відновлення екосистем суші і сприяння їх раціональному використанню, раціональне управління лісами, боротьбу з опустелюванням, припинення процесу втрати біологічного різноманіття». Ціль 15 включає десять цільових показників, планування яких на всіх рівнях (національному, місцевому), має враховувати виняткову роль екосистем і біорізноманіття для розвитку туризму.

Міжнародні документи підкреслюють дуальність туризму, що посилює його значення в міжнародній дискусії зі сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Виробники туристських товарів / робіт / послуг мають матеріальні та фінансові ресурси, а також суб'єктивну заінтересованість у захисті природних і культурних ресурсів, оскільки вони є основою їхнього бізнесу.

Туризм як інструмент стимулювання економічного зростання

Туризм є інструментом миру та соціально-економічної інтеграції. Індустрія туризму, як найбільша у світі, має потенціал для забезпечення сталого розвитку громад і країн, в яких вона функціонує. Необхідною умовою реалізації цього потенціалу є зкоординованість дій органів влади всіх рівнів та всіх секторів сфери туризму, що узгоджується з принципами Порядку денного на 21 століття для індустрії туризму і подорожей.

Туризм сьогодні демонструє стійкі життєздатні тенденції як механізм реставрації глобальних, регіональних та локальних соціально-економічних систем після фінансової кризи 2008 р., елемент системи міжнародної торгівлі, вагома компонента ланцюга створення доданої вартості. Туристська діяльність генерує мільярди доларів

експортних надходжень від міжнародного туризму та пасажирських перевезень й створює мільйони робочих місць.

Згідно статистичних спостережень, в 2014 р. кількість міжнародних туристичних прибуттів (відвідувачів, що ночують) збільшилася на 51 млн. чол., й складає 1 млрд. 138 млн. туристів. У порівнянні: в 2013 р. їхня кількість становила 1,087 млн. чол., зростання становить 4,4%, що перевищує середні показники [7].

Доходи від міжнародного туризму, що складаються з витрат подорожуючих (на оплату послуг розміщення, харчування, атракцій та інших товарів і послуг), за 2014 р. становлять 1,245 млрд. дол. США (або 937 млрд. євро), що на 48 млрд. дол. США більше, ніж у 2013 р. В реальному виразі, враховуючи коливання обмінних курсів та інфляцію, приріст складає 3,7%. Крім надходжень від міжнародного туризму, генеруються експортні надходження від надання послуг з міжнародних пасажирських перевезень, що надаються нерезидентам (стаття «подорожі» в платіжному балансі). В 2014 р. доходи від міжнародних перевезень склали 221 млрд. дол. США. Таким чином, загальна сума експортних надходжень від міжнародного туризму за 2014 р. склала 1,5 трлн дол. США, або в середньому 4 млрд. дол. США в день [8].

За період з січня по червень 2015 р., згідно даних ЮНВТО, число міжнародних туристських прибуттів зросло на 4%. Туристські напрямки всього світу за перше півріччя 2015 р. прийняли майже 538 млн. міжнародних туристів, що на 21 млн. чол. більше, ніж за аналогічний період минулого 2014 р. [9].

Отже, наведені дані свідчать, що туризм, як міжнаціональний сектор людської діяльності, генерує потенціал для стимулювання економічного зростання, відновлення глобальних, регіональних та локальних соціально-економічних систем, створення робочих місць. Проте, на 21 Генеральній Асамблеї ЮНВТО (12-17 вересня 2015 р.) акцентовано, що незважаючи на роль туризму в сприянні розвитку, сектор недостатньо представлений в потоках допомоги. Так, в 2013 р. туризм отримав 0,09% від загального обсягу Офіційної допомоги в цілях розвитку і 0,78% від загального обсягу Допомоги в інтересах торгівлі [4].

В сфері туризму виробляють та продають товари і послуги туристам, як правило, середні, малі та мікропідприємства. Отже, орієнтація місцевих мешканців на широкий спектр можливостей туризму є запорукою сталого соціально-економічного розвитку дестинації. На разі підтримка продуцентів, ефективний маркетинг та відповідна інфраструктура можуть сприяти розвитку і різноманіттю видів і форм туризму на певній території, збільшуючи можливості місцевих громад щодо отримання прибутків.

Варто зазначити, що жорстка конкуренція на ринку туристських послуг формує низький рівень ефективності бізнес-структур. Наявна ситуація не сприяє фінансуванню заходів щодо збереження екологічних систем будь-якої території та програм підтримки місцевих громад. Таким чином сьогодні, з економічних міркувань, фінансовим агентам більш доцільно змінити дестинацію або змістити акценти кола фінансових інтересів, ніж субсидіювати екологічні проекти та соціальні програми певної території.

Крім того, глобалізація ринку туристичних послуг значно збагатила спектр пропозицій для фінансових агентів і туристів, оскільки пошук і освоєння нових, своєрідних куточків, формування позитивних ефектів апперцепції, є, в широкому сенсі, основною рушійною силою розвитку туризму. Фундаментальним чинником у цьому контексті є територіальна розпорошеність місць відпочинку та їх роз'єднаність із туристичними компаніями (як операторами, так і агентами), ключовими фінансовими агентами. Таким чином, наслідком порушення екологічного балансу на певній території є субституція туристичних маршрутів, місць відпочинку, а не інвестиції в місцеві екологічні та соціальні програми.

Туризм як інструмент стимулювання моделей раціонального споживання та виробництва.

Раціональне виробництво і споживання передбачає тотальну реалізацію програм стимулювання ефективного використання ресурсів та енергії в усіх сферах економічної діяльності; формування стійкої інфраструктури; задоволення першочергових потреб кожного індивіда (вільний доступ до основних товарів і послуг першої необхідності, адекватних продуктів, одягу, житла, медичного обслуговування, освіти та санітарних умов); екологізацію економіки і забезпечення гідних робочих місць. Формування раціональних моделей виробництва і споживання також передбачає системний продуктивний діалог усіх заінтересованих сторін (бізнесу, органів влади, споживачів, науково-дослідних установ, засобів масової інформації, неурядових організацій та інших груп стейкхолдерів) та конструктивну співпрацю усіх учасників ланцюжка поставок – від продуцента товарів / робіт / послуг до кінцевого споживача.

Створення раціональних моделей споживання стимулює популяризація сталого способу життя; повсюдна ініціація освітніх проектів з питань сталого споживання товарів / робіт / послуг (при активному залученні споживачів); формування середовища інформаційної прозорості та доступності; всеосяжна практика стійких державних закупівель, тощо.

Необхідність формування сталих моделей споживання підкреслює зростаючий

рівень споживання в домашніх господарствах на душу населення (при цьому споживання в країнах ЄС майже в чотири рази вище, ніж у країнах Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії).

На Саміті ООН зі сталого розвитку 2015 р. було підкреслено, що якщо до 2050 р. чисельність населення планети досягне 9,6 млрд. чол., для підтримки сьогоденного способу життя потрібні природні ресурси в обсязі, еквівалентному запасам майже трьох планет. Проте, за оцінками міжнародних експертів, щорічно третина вироблених продуктів харчування (1,3 млрд. т. продукції загальною вартістю майже трильйон доларів) згниває в сміттєвих контейнерах споживачів і підприємств роздрібною торгівлі, псується внаслідок неправильного транспортування та втрачається в результаті некоректних способів збору врожаю [3].

Динамічно змінюється характер сучасного споживання: при скороченні витрат на харчування, збільшуються витрати на транспорт, комунікації, житлове господарство, розваги і відпочинок, охорону здоров'я. Простежується стійка тенденція збільшення категорій споживання з найбільш негативним впливом на навколишнє середовище. Експерти Європейського агентства з навколишнього середовища [1] відзначають, що зміна характеру споживання посилює навантаження на довкілля, оскільки витрати зміщуються в площину категорій з найбільш інтенсивним впливом (споживання енергії транспортом і домашніми господарствами). В рамках цих категорій збільшення споживання не просто нівелює, але й перебиває позитивні результати поліпшень від технологічних інновацій. Отже, сьогодні зростаючі потреби населення планети задовольняються на засадах розширеного споживання з використанням випереджального розвитку енергетики та руйнування біоти [5]. За останні 30 років негативні тенденції виробництва, споживання та умов життя людини не тільки не зменшилися, але й помножилися. Крім того, тенденція стрімкого збільшення подорожей активно генерує фактори негативного впливу на навколишнє середовище.

Формування моделей раціонального виробництва і споживання спрямоване на підвищення якості життя та рівня благополуччя людства за рахунок нарощування профітів від ощадної економічної діяльності внаслідок скорочення обсягу використання ресурсів, запобігання деградації та забруднення навколишнього середовища протягом усього життєвого циклу товарів і послуг. Таким чином, формування моделей сталого виробництва і споживання гарантує не тільки гармонізацію екологічних, економічних і соціальних аспектів сталого розвитку, але і є ключовим чинником збереження продуктивності та потенціалу локальних територій і

всієї планети задля задоволення майбутніх потреб людства і стабілізації економічної діяльності.

Впровадженню в повсякденну практику раціональних моделей споживання сприяє активна інформаційно-пропагандистська кампанія. У цьому контексті доцільним є широке розповсюдження інформації та навчання інших на прикладі особистої моделі сталого споживання; ініціація та активна участь у дискусіях та інших акціях за проблематикою сталого способу життя та раціонального виробництва і споживання.

Міжнародними організаціями для виробників і споживачів (туристів) туристських послуг розроблено практичні рекомендації, основні принципи яких сприяють формуванню раціональних моделей виробництва і споживання. У контексті сталого розвитку туризму можна виділити наступні раціональні моделі: подорожі на поїзді, організація прямих перельотів; повага місцевого населення, автентичної культури і традицій; підтримка локальної сфери послуг; сортування відходів; широке використання альтернативних джерел енергії; економія води та електроенергії. Крім того, міжнародні організації наполегливо рекомендують подорожуючим уникати покупки сувенірів, вироблених із зникаючих тварин; не смітити, не тривожити і не завдавати збитків дикій природі під час відпочинку; забирати з собою використані батарейки та порожні пляшки з-під шампуню і кремів для засмаги після відвідування країн з малорозвиненою переробкою сміття [6].

Туризм як інструмент збереження природних ресурсів.

Конференція ООН з питань навколишнього середовища (1972 р.) кардинально трансформувала уявлення щодо змін у природному середовищі від поняття про безпосередній збиток добробуту, через точку зору на довкілля, як на природний капітал, від якого залежить рівень задоволення потреб, до розуміння, що навколишнє середовище є природним оточенням [2]. Наразі межі розвитку довкілля визначаються не рівнем споживання ресурсів, а щаблем екологічних збитків.

Загальні положення чинних природоохоронних угод, що безпосередньо не пов'язані зі сферою туризму, рівнозастосовні до туризму як і до інших видів економічної діяльності. Угоди є основою узгодження та координації питань туризму з охороною і збереженням навколишнього середовища (наприклад, щодо якості води, збереження видів диких тварин, охорони екосистем). Поширювання керівних принципів таких угод на сферу туризму передбачає розроблювання додаткових керівництв.

Багатобічні природоохоронні угоди охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з туризмом, включаючи глобальні проблеми збереження біорізноманіття та запобігання зміні клімату, а також наслідки для трансграничних ресурсів.

Отже, умовою сприяння сталому розвитку туризму є ефективне вирішення глобальних екологічних питань, а також впровадження заходів, що мають трансграничну дію на охорону навколишнього середовища.

Програмою ООН з промислового розвитку сформульовано ключові принципи (з метою підвищення обізнаності основних заінтересованих сторін щодо впровадження практик планування сталого розвитку туризму). Програмний документ підкреслює, що основною передумовою регулювання розвитку сфери туризму є принцип саморегулювання. Акцентовано, що такий підхід є більш ефективним, ніж законодавче врегулювання, оскільки суб'єкти економічної діяльності в сфері туризму заінтересовані взяти на себе відповідальність за економічні, соціальні та екологічні аспекти саморегулювання.

Проте, в контексті сталого використання природних ресурсів та підтримки розвитку місцевих громад, практики сфери туризму констатують, що саморегулювання має позитивні результати тільки в окремих випадках з об'єктивних взаємопов'язаних факторів.

У сфері туризму, за наявності значної кількості приватних бізнес-структур, формуються перманентні тенденції оцінювання місцевих природних ресурсів, тваринного і рослинного світу, тобто всього навколишнього середовища в місцях відпочинку, як ресурсів загального користування. У цьому зв'язку, обсяги фінансування програм підтримки прийняттого екологічного рівня, орієнтовані на обсяги витрат конкурентів. Оскільки екологічні програми, як правило, задорогі, а більшість функціонуючих туристських закладів за обсягами реалізації є мікро-, малими і середніми підприємствами, жодна бізнес-структура не ініціює надмірної відповідальності за збереження навколишнього середовища.

Важливим наразі є факт активного розвитку «анклавного» туризму, тобто, свідомого формування для туристів штучного довкілля, ізольованого від решти території. У такій ситуації об'єктивно збільшуються ризики експорту збитків (наприклад, сміття, стічних вод, побутових відходів) в довколишні райони.

Таким чином, при формуванні туристських політик, режимів преференцій та сприяння домінуючими є економічні аргументи. Очевидне зміщення акцентів суб'єктами турбізнесу в площину економічної результативності та господарської

доцільності унеможлиблює гармонізацію економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку. Проте, від рішень фінансових агентів приватного сектора певною мірою залежать соціальні та екологічні впливи туризму. Складність забезпечення довгострокової економічної ефективності в рамках чистого екологічного середовища та нормальних соціальних умов вимагає спільних зусиль всіх контрагентів сфери туризму.

Висновки. Отже, враховуючи горизонтальну природу сектору туризму та множинні взаємозв'язки з іншими видами діяльності в ланцюжку природження вартості, досягнення цілей сталого розвитку передбачає винятковий рівень міжсекторного співробітництва, ефективне використання ресурсів та результатів наукових досліджень, пошук методів реалізації. Міжнародній спільноті наразі необхідні комплексні, міждисциплінарні підходи як в цілому до концепції, так і до кожної цілі окремо. В цьому контексті діалог по обміну конструктивним досвідом (з метою виключення реалізації ініціатив «з нуля») набуває значущості.

Оскільки туризм є вагомим елементом системи міжнародної торгівлі та значущою компонентою ланцюга створення доданої вартості, в контексті соціального та економічного зростання, вектор руху має спрямовуватися на стратегії експорту туризму, що сприяють утриманню на місці доданої вартості та залученню приватного сектора і громадянського суспільства. В такий спосіб туризм не тільки сприяє соціально-економічному зростанню, але і вирішує проблеми скорочення бідності.

Список використаної літератури

1. Європейське агентство по довкіллю. Офіційний сайт European Environment Agency: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://www.eea.eu.int/>
2. Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности – обобщающий доклад для представителей властных структур. ЮНЕП, 2011. – 52 с. Офіційний сайт United Nations Environment Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.unep.org/greeneconomy>
3. Організація Об'єднаних Націй. Документи. Саміт ООН по сталому розвитку 2015 р. 25-27 вересня: [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://ec.europa.eu>
4. Офіційний сайт ЮНВТО. [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: <http://www2.unwto.org/ru>

5. Устойчивое потребление и производство и ЦУР. Повестка дня на период после 2015 года: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: www.unep.org
6. Устойчивое потребление каждый день Экологический справочник. Central Baltic Interreg IV A 2007 – 2013: [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: [http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/ODF09B6CB9B60AB4C225798A004DAEFB/\\$file/kestavaakulutusta_2011rus%20.pdf](http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/ODF09B6CB9B60AB4C225798A004DAEFB/$file/kestavaakulutusta_2011rus%20.pdf)
7. UNWTO Tourism Highlights, 2014 Edition. / Офіційний сайт ЮНВТО [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>.
8. UNWTO World Tourism Barometer 2014 / Офіційний сайт ЮНВТО [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: <http://mkt.unwto.org/en/barometer-2014>
9. UNWTO World Tourism Barometer 2015 / Офіційний сайт ЮНВТО [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL: <http://www2.unwto.org/ru>

НОХРИНА Л. А. ТУРИЗМ В КОНТЕКСТЕ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследован туризм в контексте достижения глобальных целей устойчивого развития в сферах экономического роста, рационального потребления и производства, сохранения природных ресурсов. Проанализирован потенциал индустрии туризма для обеспечения устойчивого развития общин и стран, в которых она функционирует; определены тенденции. Очерчены модели устойчивого производства и потребления в контексте устойчивого развития туризма. Акцентировано сложность обеспечения долгосрочной экономической эффективности сферы туризма в рамках чистой экологической среды и нормальных социальных условий.

Ключевые слова: цели устойчивого развития, экономический рост, рациональное потребление и производство, сохранение природных ресурсов, потенциал индустрии туризма, экономическая эффективность сферы туризма.

NOKHRINA L. A. TOURISM IN THE CONTEXT OF ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

The tourism in the context of achieving the global goals of the sustainable development in the areas of economic growth, sustainable consumption and production, conservation of natural resources are researched in the article. The economic potential of

tourism for the sustainable development of communities and countries in which it operates is analyzed. The trends are identified. The sustainable model of production and consumption in the context of sustainable tourism development is outlined. The difficulty of ensuring long-term economic efficiency of tourism in the framework of clean environment and healthy social conditions is emphasized.

Keywords: the goals of the sustainable development, the economic growth, sustainable consumption and production, conservation of natural resources, the potential of the tourism industry, economic efficiency of the tourism.